

- مرشاسه: رضائیا، حمیدرضا، ۱۳۴۳ -
 عنوان و نام پدیدآور: تفکر عقلی در کتاب و سنت / حمیدرضا رضائیا.
 مشخصات نشر: قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۳۵ق. = ۱۳۹۳.
 فروست اصلی: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ۱۳۹۳/۸۸/۱۴۳
 فروست فرعی: پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ۳۹
 شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۸۶۶-۶
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 کتابنامه: ص. [۲۷۱] - ۲۷۹؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 موضوع: عقل و ایمان (اسلام)
 موضوع: عقل و ایمان (اسلام) -- احادیث
 موضوع: عقاید رایجی (اسلام)
 موضوع: قرآن و عقل
 رده بندی کنگره: ۱۷۸۲ - ۶ - ۲۲۹/ BP
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۲
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۵۳۲۰۶۱

تفکر عقلی در کتاب و سنت

www.ketab.ir

حمیدرضا رضائیا

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفی

تفکر عقلی در کتاب و سنت

مؤلف: حمیدرضا رضائیا

چاپ اول: ۱۳۹۳ش / ۱۴۳۵ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی (ﷺ)

● چاپ: نارنجستان ● قیمت: ۱۳۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

- قم، چهارراه شهیدان، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸، تلفکس: ۰۲۵-۳۷۸۳۹۳۰۵۹
- قم، بلوار محمدامین، راه سالار، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵-۳۲۱۳۳۱۴۶
- تهران، خیابان انقلاب، بین خیابان رضا، شریازی و قدس، نیش کوچه اسکو، پلاک ۱۰۰۳، تلفن: ۰۲۱-۶۶۹۷۸۹۲۰
- مشهد، خیابان امام رضا، خیابان دانش، قدس، بین دانش ۱۵ و ۱۷، تلفن: ۰۵۱-۸۵۴۳۰۵۹

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: محمدسعید پناهی
- معاونت تولید: تورج روحانی
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ناظر فنی: محمدباقر شکری
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- آماده‌سازی: محمد خسروبیگی
- صفحه‌آرایی: محمد خسروبیگی
- ویراستاری: مصطفی رضایی
- نمونه‌خوانی: محمد خسروبیگی

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات نوپدید دانش‌ها و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورد که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت چهره‌های متخصص را سروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در دایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای حمیدرضا رضایا مؤلف کتاب تفکر عقلی در کتاب و سنت و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

www.ketab.ir

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پر رمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک ریزی‌بندی به حقیقت بی‌متناها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند و در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد، و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندانه بخشیده و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو متحول می‌کند. بی‌توجهی یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی

مادی و معنوی باشد، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب نمایند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقهاتی در اداره حکومت و نظریه متری «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت.

در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خرد جمعی کبیر علیه السلام، در صحنه حاضر شده و با تأکید بر اهمیت و فوریت این حرکت فراگیر و بی‌وقفه، همه توانمندی‌ها و اراده‌ها را جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم العالمیه، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرسان، مبلغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی صلی الله علیه و آله و سلم و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی صلی الله علیه و آله و سلم است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر، متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان و تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش رو نیز به همت مؤلف مؤلف محترم جناب آقای حمیدرضا رضائیا برای دوره کارشناسی ارشد رشته فلسفه الهی، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تهیه و تدوین شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نمایم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر تفاهیم و معارف دینی، آرزوی بهروزی، موفقیت و سعادت نمایم.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

فهرست مطالب

۱۷	 مقدمه
۲۱	 ۱. واژه و اصطلاح‌شناسی
۲۱	 واژه‌شناسی فکر و تفکر
۲۲	 اصطلاح‌شناسی فکر و تفکر
۲۳	 واژه و اصطلاح‌شناسی عقل و تعقل
۲۴	 اصطلاح‌شناسی عقل
۲۵	 واژه‌شناسی برهان
۲۶	 اصطلاح‌شناسی برهان
۲۷	 واژه‌شناسی برخی لغات مرتبط
۳۰	 سنت در اصطلاح
۳۲	 کتاب و سنت
۳۵	 ۲. علم، معرفت و اقسام آن
۳۵	 علم حصولی و حضوری
۳۶	 تقسیمات علم حصولی
۳۷	 اقسام تصور
۳۸	 مراتب ادراک
۴۱	 ادراک و تجرید
۴۲	 اقسام مفاهیم کلی

۴۲	۱. مفاهیم ماهوی (معقولات اولی).....
۴۲	۲. مفاهیم فلسفی (معقولات ثانیه فلسفی).....
۴۴	۳. مفاهیم منطقی (معقولات ثانیه منطقی).....
۴۴	انواع شناخت.....
۴۴	۱. شناخت تجربی و علمی.....
۴۵	۲. شناخت عقلی.....
۴۶	۳. مقایسه تفکر حسی و تفکر عقلی.....
۴۷	۴. شناخت تعبیدی (نقلی).....
۴۸	۵. شناخت شهودی.....
۴۹	۶. مقایسه شناخت عقلی و شناخت شهودی.....
۵۳	۳. عقل، حکمت و اقسام آن.....
۵۳	قلمرو علم و عمل.....
۵۴	حکمت نظری و حکمت عملی.....
۵۸	عقل نظری و عملی از دیدگاه ابن سینا.....
۶۰	دیدگاه آیت الله جوادی آملی در باب عقل و عملی.....
۶۱	بررسی آراء.....
۶۵	مراتب عقل نظری.....
۶۸	افاضه کننده صورت های علمی.....
۶۹	قاعده امکان اشرف بر اساس حکمت متعالیه در اثبات جوهر عقلانی.....
۷۰	عقل مفارق.....
۷۱	عقل قطعی و فلسفی.....
۷۲	فرق عقل و بنای عقلا.....
۷۵	۴. تعقل و تفکر در قرآن کریم.....
۷۵	واژه عقل در قرآن کریم و واژه های همسو.....
۷۷	اصطلاح عقل در قرآن.....
۷۸	تفکر در قرآن کریم.....
۷۹	تفکر و تعقل و تذکر در آیات الهی.....
۸۰	نقش بصیرت و فهم در دین.....

۸۲.....	واژه عقل، واژه‌ای ارزشی.....
۸۴.....	عقل و دین در تفکر اسلامی.....
۸۵.....	جایگاه عقل از نظر توماس آکوئیناس.....
۸۶.....	اصالت عقل در مسئله شناخت.....
۸۷.....	تعبیر عقل و نقل به‌جای عقل و دین و عقل و ایمان.....
۸۷.....	عقل و وحی.....
۸۸.....	تعارض ظواهر لفظی با برهان عقلی.....
۸۹.....	هماهنگی عقل و وحی.....
۹۷.....	۵. عقل و تعقل در روایات حضرات معصومین علیهم‌السلام
۹۷.....	طرز تفکر فلسفی در بیانات پیشوایان شیعه.....
۹۸.....	فضیلت عقل.....
۹۹.....	عقل مطبوع و عقل مسدود.....
۱۰۱.....	قلمرو عقل.....
۱۰۲.....	عقل و بندگی.....
۱۰۳.....	حکومت عقل و منطق.....
۱۰۴.....	عقل و دین.....
۱۰۵.....	عقل و اصول دین.....
۱۰۷.....	شکوفایان عقل.....
۱۰۸.....	مدح امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام از زبان ابن سینا.....
۱۰۸.....	عقل و هوی و هوس.....
۱۱۱.....	نقش تقوا.....
۱۱۲.....	دو ساحت عقل.....
۱۱۴.....	هوش و عقل.....
۱۱۴.....	عقل و دل.....
۱۱۹.....	۶. ظاهریه اهل سنت و مواجّه با قرآن و روایات.....
۱۱۹.....	اهل حدیث.....
۱۲۲.....	ابن تیمیّه و مذهب سلفیه.....

۱۲۴	ابن تیمیه و تجسیم
۱۲۶	سخن ابن قیم جوزی در ردّ منطق
۱۲۷	محمدبن عبدالوهاب
۱۲۸	کفر مسلمانان از دیدگاه محمدبن عبدالوهاب
۱۳۱	۷. ظاهریه امامیه و مواجهه با قرآن و روایات
۱۳۱	اخباری گری
۱۳۱	بررسی عقل و نقل در احکام شرعی در تشیع
۱۳۲	اصحاب نقل (اخباریان قدیم)
۱۳۲	ویژگی های مکتب قم
۱۳۳	اصحاب عقل
۱۳۴	اخباری گری (اخباریان جدید)
۱۳۵	اختلاف آراء اخباریان
۱۳۷	تفاوت دو دیدگاه
۱۳۷	نظر مرحوم وحید بهبهانی
۱۴۰	اخباریین و حجیت عقل
۱۴۰	نقد دلیل اخباریین در باب عدم حجیت عقل
۱۴۱	مکتب تفکیک
۱۴۲	سیر اجمالی جریان تفکیک
۱۴۳	اصول مکتب تفکیک
۱۴۴	میرزامهدی اصفهانی و فلسفه و عرفان
۱۴۵	دیدگاه میرزامهدی اصفهانی در باب قیاس و استدلال
۱۴۶	سخن میرزامهدی اصفهانی در باب بطلان قواعد فلسفی
۱۴۷	نفس و عقل در مکتب تفکیک
۱۴۹	نقد دیدگاه میرزامهدی اصفهانی
۱۵۲	سخن یکی از اصحاب تفکیک در باب علم منطق
۱۵۴	نقد خاستگاه تفکیک
۱۵۷	۸. نظام طولی جهان هستی
۱۵۷	مراتب طولی نظام هستی

۱۵۹.....	مسئله وجود حق و اطلاق وی.....
۱۶۱.....	ملاک و حقیقت تشکیک.....
۱۶۲.....	تشکیک در فلسفه و عرفان.....
۱۶۳.....	شعور همگانی موجودات.....
۱۶۴.....	نظام طولی جهان هستی در آیات و روایات.....
۱۶۶.....	تدبیر امر.....
۱۶۷.....	فرشتگان.....
۱۶۷.....	۱. فرشتگان از منظر امیرالمؤمنین علی علیه السلام
۱۶۸.....	۲. مراتب و انواع فرشتگان در کلام امام سجاده علیه السلام
۱۶۸.....	۳. سلسله مراتب ملائکه در انجام وظایف.....
۱۶۹.....	۴. فرشتگان و مراتب.....
۱۶۹.....	۵. تجرد فرشتگان.....
۱۷۱.....	فضیلت انسان.....
۱۷۳.....	مقام قرب.....
۱۷۵.....	اتصال مراتب وجود.....
۱۷۵.....	موقعیت وجودی جهان آفرینش و ابتدا و ختم آن.....
۱۷۷.....	توحید، کمال فلسفه الهی.....
۱۷۸.....	ارتباط علل وسطیه و ذات الهی.....
۱۸۰.....	حضور فیض الهی در مخلوقات.....
۱۸۳.....	۹. علیت.....
۱۸۳.....	علیت از دیدگاه عقل.....
۱۸۴.....	مفاد اصل علیت.....
۱۸۴.....	علیت و معلولیت از معقولات ثانیه اند.....
۱۸۶.....	ملاک احتیاج به علت.....
۱۸۶.....	علیت از منظر اندیشمندان اسلامی.....
۱۸۸.....	علیت از دیدگاه نقل (آیات و روایات).....
۱۸۸.....	تفاوت میان علت و سبب در لغت.....
۱۸۹.....	نگاه آیات و روایات به موضوع علیت.....

۱۹۹	۱۰. احتجاج‌های رسول اکرم ﷺ و ارشاد به حکم عقل
۱۹۹	نحوه احتجاج‌های رسول اکرم ﷺ
۲۰۰	نفی حلول
۲۰۰	نمونه‌ای از گفت‌وگوی پیامبر ﷺ با پیروان ادیان
۲۰۲	پیام‌ها و نکته‌ها
۲۱۱	نفی ازلیت ماده
۲۱۵	۱۱. معرفت به خداوند
۲۱۵	شناخت خداوند
۲۱۹	علم حق سبحانه به ذات خود و به هر شیء و معلومیت حق برای هر شیء
۲۲۵	برهان صدیقین
۲۲۸	علم به ذات الهی
۲۳۴	ظهور و بطون ذات حق
۲۴۳	۱۲. وحدت حق تعالی
۲۴۳	مسئله وحدانیت حق و معنای آن
۲۴۴	واحدیت خداوند
۲۴۷	وحدت حقه حقیقه
۲۵۱	توضیح وجه دوم
۲۵۲	توضیح وجه سوم
۲۵۵	احدیت خداوند
۲۵۵	توضیح وجه چهارم
۲۵۶	مسئله صفات حق و عینیت آنها با ذات
۲۶۱	۱۳. حدوث و قدم
۲۶۱	حدوث عالم
۲۶۳	شرافت وجودی علت نسبت به معلول
۲۶۵	حادث و قدیم
۲۶۶	حدوث زمانی و ذاتی
۲۷۱	کتاب‌نامه